

УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ ВІЙНИ В ЄВРОПІ: МІЖ ІНТЕГРАЦІЄЮ ТА ПОВЕРНЕННЯМ

Олена Малиновська, центр економічних і соціальних досліджень НІСД

За прогнозом Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), в умовах затяжної війни чисельність українських біженців війни в Європі в 2024 р. залишатиметься значною і становитиме 5,9 млн осіб (у т. ч. близько 1,3 млн – у Росії та Білорусі); ще 400 тис. – у несвоєвропейських країнах (табл. 1). При цьому серед них жінок працездатного віку (18–59 років) – 39 %; дітей до 18 років – 38 %; осіб, старших 60 років – 14 %; чоловіків – 10 %. 51 % біженців мають вищу освіту і 28 % – спеціальну.

Таблиця 1

Чисельність українських біженців війни в основних європейських країнах перебування за оцінками УВКБ ООН станом на 31 грудня 2023 р., тис. осіб

Країна	Чисельність, тис. осіб	Країна	Чисельність, тис. осіб
Німеччина	1125,9	Словаччина	114,2
Польща	956,6	Молдова	120,7
Велика Британія	250,4	Ірландія	102,6
Чехія	375,6	Австрія	83,2
Іспанія	185,9	Румунія	85,7
Італія	169	Бельгія	83
Нідерланди	140,7	Франція	69,5

Джерело: UNHCR. Operational Data Portal. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>

Більшість біженців прибула в зарубіжні країни протягом першого півріччя 2022 р. У березні 2022 р. виїхало приблизно 44 % українців, які перебувають за кордоном і нині, у квітні – червні – 24 %, у липні – вересні – 12 %. Потік нових біженців незначний, проте тривалість перебування тих, хто виїхав після початку війни, зростає.

Незважаючи на переваги тимчасового захисту, що, зокрема, передбачає надання допомоги та швидкий доступ до ринку праці, українцям довелося долати численні перешкоди, передусім у сфері пошуку стабільного житла та роботи, доступу до послуг охорони здоров'я, подолання мовного бар'єра тощо.

Водночас уряди приймаючих країн, враховуючи тривалість перебування біженців на їхній території, мають дедалі більші виклики соціально-економічного характеру, зумовлені витратами, необхідними для надання допомоги українцям. На певних напрямках посилюються негативні настрої у суспільстві, що призводить до відповідних змін у політиці цих країн. Хоча українці користуватимуться тимчасовим захистом і правами, які він надає, до березня 2025 р., багато країн скорочують програми допомоги та очікують від біженців переходу на самозабезпечення, а деякі країни (Швейцарія, Ірландія, Норвегія, Чехія) готові платити компенсацію тим українцям, які повертаються в Україну.

За даними опитувань УВКБ ООН, основною для українських біженців за кордоном є проблема житла, передусім тому, що програми надання безкоштовного житла мали тимчасовий характер і в низці країн закінчилися. Вихід біженців на ринок житла

ускладнений не лише через фінансові проблеми, а й тому, що багато орендодавців зацікавлені в оренді на довші строки і відмовляють користувачам тимчасового захисту. Переїзди і відсутність більш-менш постійного житла перешкоджають також реалізації інших прав, наприклад, навчання дитини у школі.

29 % сімей біженців, у складі яких є діти шкільного віку, заявили, що принаймні одна їхня дитина не відвідує школу в країні перебування. Загалом, за різними оцінками, не відвідують школу за кордоном 40–50 % дітей біженців¹. Головним чином тому, що віддають перевагу дистанційному навчанню в українських школах (80 %), а ще через мовний бар'єр (10 %) та відсутність місць у місцевих школах (7 %)².

Більшість країн перебування застосовують різноманітні механізми сприяння доступу біженців до ринку праці: мовні курси, консультації, підбір робочого місця, навчання та перекваліфікація. За оцінками, на кінець 2023 р. в країнах перебування працювали понад 40 % дорослих біженців. Ще 8 % – працювали віддалено. Варто зазначити, однак, що 13 % з тих, хто працює за кордоном, не мають трудового контракту, а кожний другий зайнятий на менш кваліфікованій роботі, ніж в Україні³.

Разом з тим значна частина біженців не працює. За даними опитування, проведеного УВКБ ООН серед українських біженців, які перебувають у сусідніх з Україною країнах, 20 % респондентів є безробітними, 28 % – не мають можливості працювати через сімейні обов'язки, тобто догляд за дітьми та немічними членами сімей. Серед основних причин безробіття – мовний бар'єр (37 %), а також неможливість знайти роботу (29 %). Кожний десятий безробітний не міг працевлаштуватися через невизнання його диплому чи кваліфікації. 12 % опитаних поскаржилися на те, що вийти на роботу не можуть, тому що мають маленьких дітей, про яких немає кому піклуватися. Загалом про проблеми з влаштуванням дитини до дошкільних дитячих закладів повідомили 46 % сімей з дітьми до п'яти років⁴.

Українські біженці за кордоном доволі часто мають проблему доступу до медичних послуг, про що повідомили 35 % опитаних. Причому це на 5 в. п. більше, ніж наприкінці 2022 р. (тоді про це заявили 30 % респондентів). Серед основних перешкод – довге очікування, мовний бар'єр та неможливість записатися на прийом (*рис. 1*). Не менше третини біженців здійснили хоча б один візит в Україну. Причому *кожний п'ятий з тих, хто їздив в Україну, назвав метою свого візиту лікування*.

¹ UNHCR. Education Policy Brief (September 2023). URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/103089>

² UNHCR. Ddisplacement Patterns, Protection Risks and Needs of Refugees from Ukraine. URL: <https://reliefweb.int/report/poland/displacement-patterns-protection-risks-and-needs-refugees-ukraine-regional-protection-analysis-3>

³ Українці за кордоном. Випуск 1. Як повернути? URL: https://factum-ua.com/document/УКРАЇНЦІ_ЗА_КОРДОНОМ_Як_повернути.pdf

⁴ UNHCR. Ddisplacement Patterns, Protection Risks and Needs of Refugees from Ukraine. URL: <https://reliefweb.int/report/poland/displacement-patterns-protection-risks-and-needs-refugees-ukraine-regional-protection-analysis-3>

Рис. 1. Відповіді респондентів на запитання щодо труднощів із доступом до медичних послуг

Джерело: UNHCR. Displacement Patterns, Protection Risks and Needs of Refugees from Ukraine. URL: <https://reliefweb.int/report/poland/displacement-patterns-protection-risks-and-needs-refugees-ukraine-regional-protection-analysis-3>

Тривале перебування українських біженців за кордоном сприяло не лише формуванню реалістичніших уявлень про життя в зарубіжних державах, а й певній переоцінці ставлення до Батьківщини. Влітку 2023 р. соціологічна група «Рейтинг» провела опитування біженців війни з України в 31 державі Європи з метою з'ясувати, де, на їхню думку, краще: в країні перебування чи в Україні.

Опитування виявило, що, на думку українців, які перебувають в Європі, *можливості досягти успіху в Україні й за кордоном приблизно однакові*. Разом з тим у Європі набагато менше поширена корупція, більші можливості отримання доходу, кращий соціальний захист та міцніші гарантії прав і свобод людини. Водночас започаткувати власний бізнес дещо легше в Україні, рівень бюрократії, на думку біженців, за кордоном, є вищим, ніж удома (рис. 2)⁵.

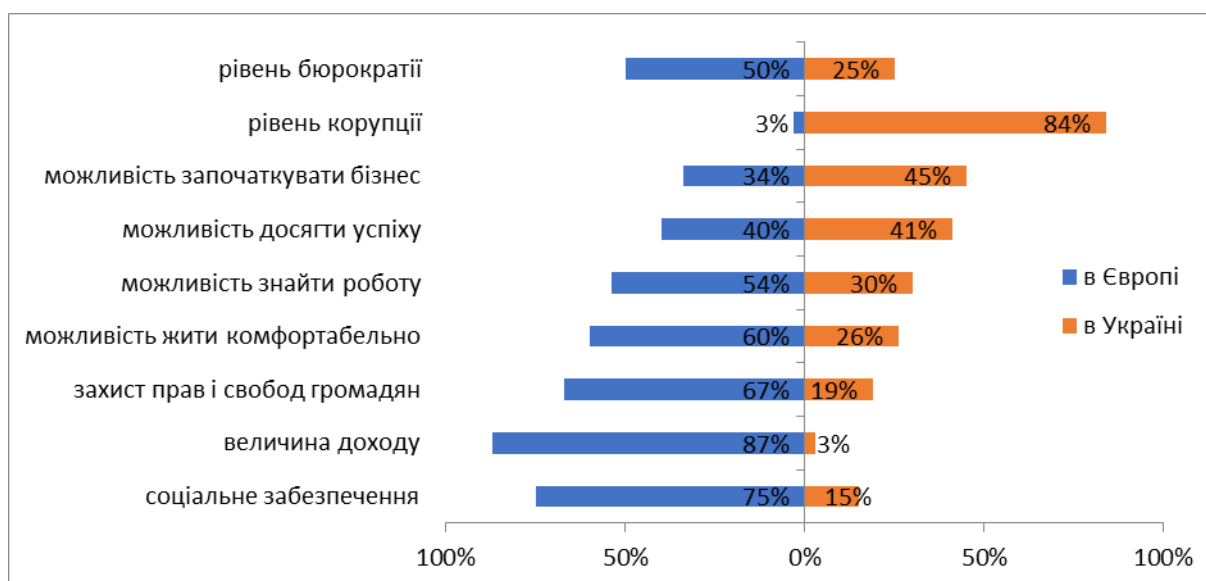

Рис. 2. Відповідь на запитання, де краще, в Україні чи в Європі

Джерело: Comparative Research: a pan-European Study of Ukrainians in Europe.

⁵ Comparative Research: a pan-European Study of Ukrainians in Europe. URL: <https://www.ngobg.info/uf/news/2023/09/05/3909729273/rl-refugees-from-ukraine-in-the-eu.pdf>

URL: <https://www.ngobg.info/uf/news/2023/09/05/3909729273/rl-refugees-from-ukraine-in-the-eu.pdf>

Вище, ніж в Європі, українці оцінили вітчизняні адміністративні та банківські послуги, доступність та якість медичного обслуговування. Респонденти також вважають, що шкільна та дошкільна освіта в Україні є ліпшою, проте вища освіта, на їхню думку, є дещо кращою за кордоном (рис. 3).

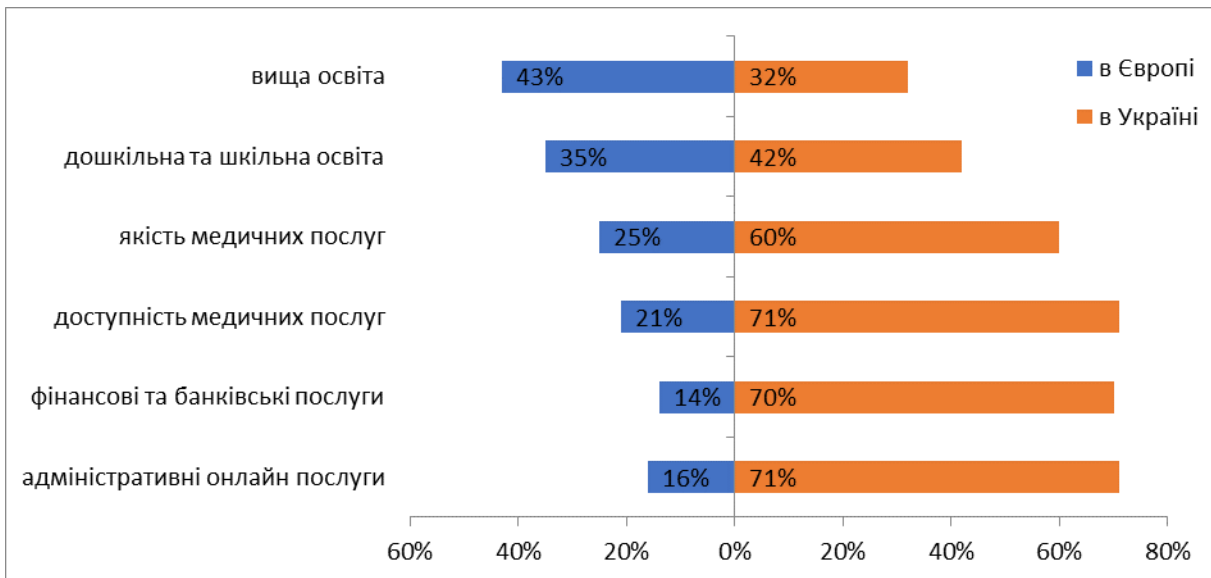

Рис. 3. Відповідь на запитання, де краще, в Україні чи в Європі

Джерело: Comparative Research: a pan-European Study of Ukrainians in Europe. URL:

<https://www.ngobg.info/uf/news/2023/09/05/3909729273/rl-refugees-from-ukraine-in-the-eu.pdf>

Як показало опитування, значно виграє, порівняно з європейською, вітчизняна сфера послуг: індустрія краси краща в Україні, на думку 85 % опитаних проти 5 %, які надали перевагу Європі; обслуговування в кафе та ресторанах – 60 % проти 16 %; послуги пошти та доставки – 54 % проти 25 %; продажі через інтернет – 51 % проти 22 %; робота магазинів – 42 % проти 36 %. А от організація громадського транспорту, якість доріг в Європі є набагато кращими, ніж в Україні: 77 % проти 14 % та 85 % проти 5 % відповідно.

Тривалість перебування українських біженців за кордоном зростає, водночас дедалі більше людей усвідомлюють, що перечекати негаразди не вдасться. Потрібно або повертатися, або облаштовувати своє життя в країні перебування. Ухвалення відповідного рішення залежить від багатьох обставин, передусім безпекової ситуації в Україні. На таке рішення впливають також умови перебування біженців за кордоном, труднощі, які їм доводиться долати. Вагомість та перспективи подолання життєвих складнощів залежать, звичайно, від ситуації в окремих приймаючих країнах, а також соціально-демографічних характеристик самих біженців.

Більшість біженців хотіли б одного дня повернутися додому. Однак з плином часу осіб, орієнтованих на повернення в Україну, меншає. Водночас поволі зростає частка тих, які не мають такого наміру. Збільшується також частка тих, хто коливається. Можна припустити, що насправді значна частина з них схиляється до того, щоб залишитися за кордоном (рис. 4).

За даними опитувань, більш схильні до повернення вразливі категорії біженців, зокрема літні люди, багатодітні сім'ї, особи, які не мають постійного житла, особи, які низько оцінюють якість свого життя за кордоном. Частіше планують повернутися також українці, які мають більше інформації про ситуацію в Україні та у власному населеному пункті завдяки короткочасним візитам додому, ті, хто проживають географічно близько до України, та ті, котрі залишили вдома членів сім'ї (чоловіка, дітей), мають незруйноване житло.

Натомість серед тих, хто не планує повертатися, здебільшого молоді чоловіки, одинаки, представники робітничих професій та студенти, ті, хто виїхали у віддалені країни, не залишили членів сім'ї в Україні.

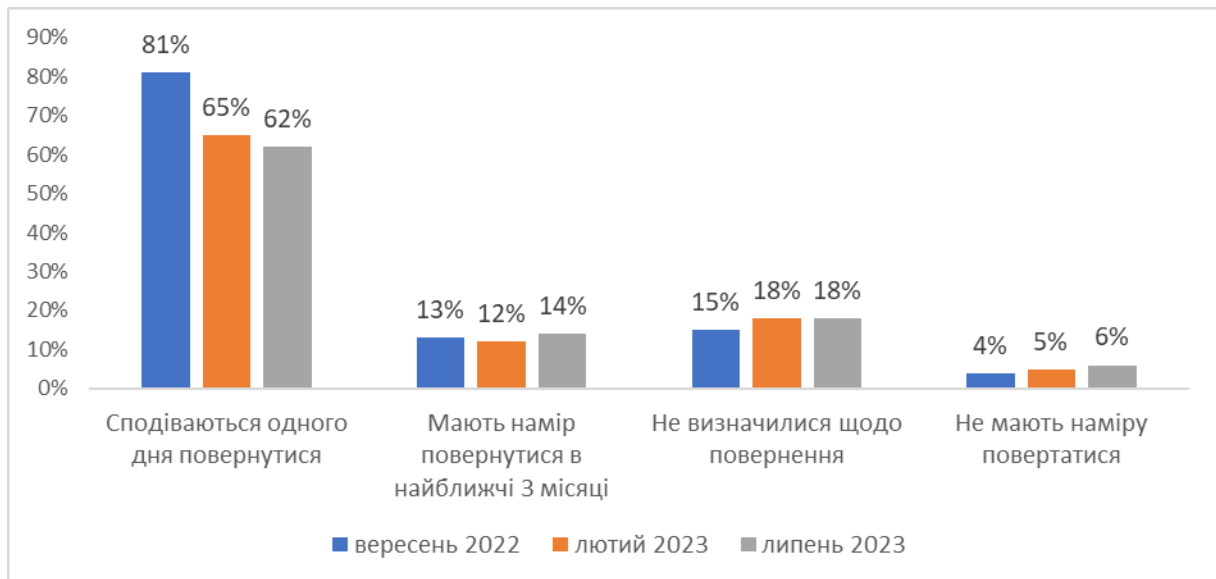

Рис. 4. Наміри українських біженців війни щодо повернення за даними опитувань УВКБ ООН, %

Джерело: UNHCR. Lives on Hold #4 – Intentions and perspectives of refugees from Ukraine: Regional Intentions Report (July 2023). URL: <https://reliefweb.int/report/world/lives-hold-4-intentions-and-perspectives-refugees-ukraine-regional-intentions-report-july-2023>

За оцінками Міжнародної організації з міграції (МОМ), сформованими на підставі систематичних опитувань населення України, з-за кордону повернулися 1,2 млн осіб⁶. В основному (85 %) перед поверненням вони перебували в країнах ЄС (рис. 5). 88 % поверненців – жінки. Поверненці з-за кордону в середньому перебували поза домом 175 днів, що майже на третину більше, ніж ВПО, які перебували в межах держави і повернулися до місць постійного проживання.

Найбільше серед поверненців киян (19 %) – мешканців регіону, який не лише було звільнено від ворога, а й забезпечено в ньому найвищий рівень протиповітряної оборони. Проте поверталися українці також і до Дніпропетровщини (13 %), Одещини (11 %), Харківщини (9 %), де ситуація набагато небезпечніша.

Основним мотивом для прийняття рішення про повернення були емоції та почуття туги за домом (52 %). На другому місці – бажання возз'єднатися із сім'єю. Економічні труднощі за кордоном були вагомими лише для 19 % поверненців. І, що парадоксально, поліпшення безпекової ситуації вдома мало значення для ухвалення рішення про повернення лише для 11 % опитаних (рис. 6).

⁶ IOM. Ukraine Returns Report. General Population Survey. Round 14. October 2023. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-returns-report-general-population-survey-round-14-september-october-2023>

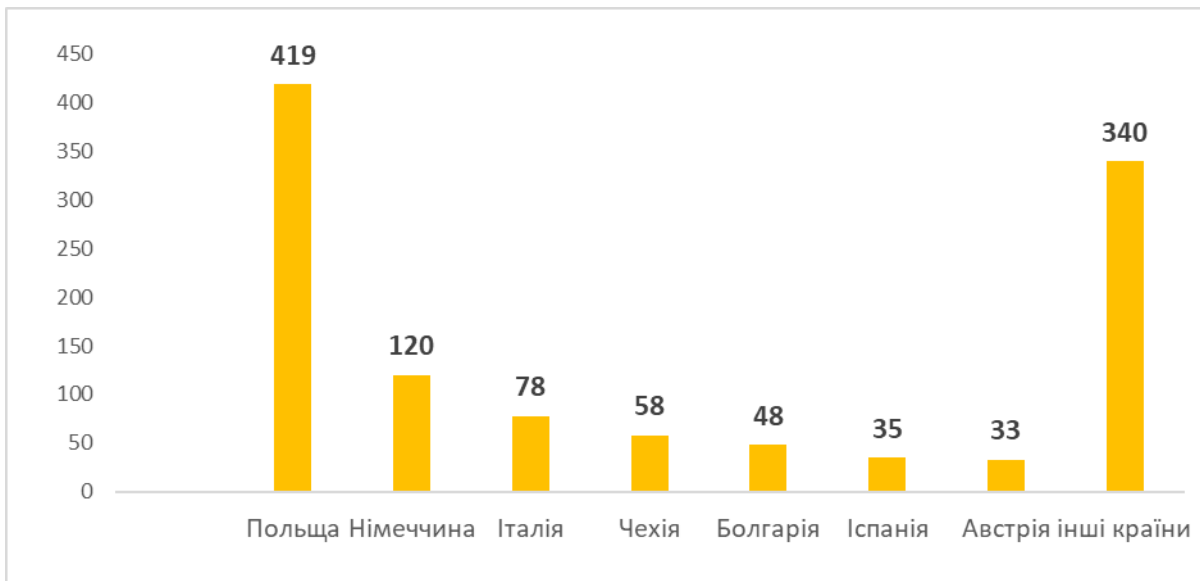

Рис. 5. Поверненці з-за кордону за країнами, звідки повернулися, за оцінками МОМ, тис. осіб

Джерело: IOM. Ukraine Returns Report. General Population Survey. Round 14. October 2023. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-returns-report-general-population-survey-round-14-september-october-2023>

Рис. 6. Поверненці з-за кордону за мотивами повернення за оцінками МОМ, %

Джерело: IOM. Ukraine Returns Report. General Population Survey. Round 14. October 2023. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-returns-report-general-population-survey-round-14-september-october-2023>

Хоча кількість співвітчизників, які повертаються з-за кордону, досить велика, війна триває, стає та безпечне повернення під питанням, багатьом просто немає куди повертатися. За оцінками МОМ, кожен четвертий репатріант, або 300 тис. осіб, які повернулися з-за кордону, опинилися в Україні в становищі ВПО, тобто втратили постійне місце проживання.

Така ситуація, з одного боку, може спричинити повторну еміграцію, а з іншого – заважає повернутися тим, хто нині перебуває за кордоном. За оцінками Центру економічної стратегії, в Україну не повернуться від 1,3 млн до 3,3 млн громадян. Це матиме значний негативний вплив на українську економіку, яка щороку втрачатиме від

2,7 % до 6,9 % потенційного ВВП⁷.

Разом з тим, хоча втрата населення пов'язана з серйозними ризиками для України, повернення біженців із-за кордону також може створити додаткові проблеми для соціально-економічної сфери країни та для самих репатріантів. Між тим, продовження перебування численних українських біженців за кордоном є серйозним викликом для країн, що їх приймають.

За таких умов Україні та країнам-партнерам у тісній співпраці необхідно шукати підходи, які б ураховували інтереси України, країн перебування та самих мігрантів. Цього можна було б досягти, якби інтеграція українських біженців у приймаючих країнах відбувалася таким чином, щоб не лише поліпшити їхнє становище в країні перебування, а й забезпечити сприятливіші умови реінтеграції у разі їхнього рішення повернутися в Україну. Це передбачає навчання та перекваліфікацію, передусім за спеціальностями, необхідними для повоєнного відновлення України, які водночас є затребуваними на ринку праці країн перебування, активне вивчення мов, тобто накопичення людського капіталу біженців, що сприятиме їхньому життєвому успіху незалежно від місця подальшого проживання.

При цьому вкрай важливо і для інтеграції за кордоном, і для еventуального повернення взаємне визнання знань і кваліфікацій, як отриманих в Україні, так і набутих під час перебування в зарубіжних країнах. Для безперешкодного продовження навчання учнів та студентів, незалежно від місця перебування, необхідно спростити процедуру двостороннього урахування набутих знань.

Надзвичайно важливими є збереження зв'язків з Україною, організація української освіти в країнах перебування, передусім вивчення української мови, а також сприяння віддаленій роботі на українські компанії та навчання в українських освітніх установах.

Країни перебування та Україна мають співпрацювати у збереженні та зміцненні фінансових зв'язків біженців з Україною, сприяти зниженню вартості грошових переказів, запобігати подвійному оподаткуванню.

І, нарешті, необхідна подальша співпраця між зацікавленими сторонами для створення правової бази для легальної міграції та транскордонної мобільності українців в Європі після закінчення війни. Досвід багатьох міграційних потоків дає підстави для припущення, що українські біженці війни будуть менш охоче залишатися за кордоном і активніше повертатися на Батьківщину у разі впевненості, що, за потреби, зможуть знову виїхати за кордон.

Для успіху взаємовигідної співпраці України та країн перебування у вирішенні подальшої долі вимушених мігрантів необхідне усвідомлення, що створення умов для інтеграції та повернення біженців має бути важливим складником допомоги Україні в повоєнному відновленні.

---

⁷ Центр економічної стратегії. Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт.
URL: <https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report/>